

Te tendencije relativizacije su veoma jake na Zapadu. Mislim da u zapadnoj filozofiji i sociologiji (kao i u mnogim elementima i oblicima marksizma i u našoj zemlji) dominira tendencija relativizacije revolucionarne uloge proletarijata kao subjekta i „predmeta“ revolucije, kad kažem „predmeta“ mislim u tom smislu da proletarijat predstavlja ono što treba stvarno revolucionarno prevladati kao biće, kao proletarijat.

Druga mogućnost koja se pruža jeste jedna, možda viša, ali prvoj mogućnosti veoma bliska pozicija, koja se sastoji u tome — što je došlo do izražaja u diskusiji druga iz Ljubljane — da se pitanje komunizma svode na realitet, da komunizam, u njegovoj intelektualnoj dimenziji, u smislu njegove dalje duhovne izgradnje, ne može biti van mogućnosti stvarnog realiteta, a realitet pokazuje tendenciju opšte instrumentalizacije, jednog tehnološkog, svakome osiguranog nihilizma i svakome osiguranog „bjegstva u slobodu“ iz svijeta rada. Tako da inteligencija, u ovom slučaju i marksisti kao dio te inteligencije, nemaju nikakvu drugu šansu osim da budu ili „popravljači svijeta“ ili sijači iluzija. Svijet tehnološke organizacije društva, tehnološkog uređivanja odnosa među ljudima je tako jak u svojoj strukturi da svaka ljudska, revolucionarna mogućnost i šansa propada pred ovim tvrdim, tehnološkim, nedohvatljivim tendencijama savremenog svijeta. Te tendencije obuhvataju i svijet socijalizma.

Smatram, iako je gornja orijentacija veoma ozbiljna, te se u ovom kratkom vremenu ne može do kraja kritički pomisliti, da ona predstavlja opet pokušaj jednog intelektualnog približavanja jugoslovenskih intelektualaca situaciji i horizontu i onim tematskim revolucionarnim ili arevolucionarnim izgledima koje pruža savremena zapadna misao. Ta teza je jaka, recimo, u njemačkoj filozofiji. Taj tehnološki, kako bih ga ja nazvao, nihilizam kao nemogućnost izlaska iz svijeta rada u konsekvenciji znači: proletarijatu je nemoguće da bude išta drugo do proletarijat. Ukoliko je otuđenje konstitutivni element ljudskog opstanka, onda svaki napor da se to otuđenje prevazilazi i prevaziđe predstavlja uzaludni trud. Marksistima i revolucionerima izbijeno je tlo ispod nogu. Bez obzira na tendencije, i u nekim aspektima savremenog empirističkog socijalizma, kako bi to rekao naš filozof Sutlić, jedne katastrofalne i potpune pobjede Hegela (koji je stvarno filozof rada), revolucija i revolucionarno mišljenje ne smiju kapitulirati.

Nasuprot svemu tome, mislim da bi bar u području ovih oblika kulturne ili duhovne svijesti jugoslovenskih intelektualaca, morali činiti, pored ostalog, daleko veće napore izlaženja iz jedne provincijalne intelektualne zavisnosti od tvorevina savremene zapadne misli.

Treća pozicija koja je došla i ovdje do izražaja sastoji se u jednom apsolutnom kritičkom (po tome kako sama sebe naziva) metafizičkom držanju prema svemu što jeste. I taj kritičizam, koji je došao do izražaja i u diskusijama nekih drugova, takođe je motiviran i fundiran elementima akomodacije našeg marksizma ovim najnovijim filozofskim, modernim razumijevanjima čovjeka i svijeta.

Taj apsolutni kritičizam za koji se takođe vezuje u nekim svojim elementima i „bezobzirna kritika svega postojećeg“, takođe ne računa na drugi element te Marksove kritike svega postojećeg, taj konstruktivni, afirmativni element. Naime, ta kritika kod Marksa je dvostruka. To je kritika realiteta u ime

ideje, i istovremeno kritika ideje u ime realiteta. Ta dvostruka kritičnost, ta dvostruka dimenzija te kritike obavezuje i marksiste i misloce intelektualce i ovoga našega podneblja na računanje da se mora i ova druga dimenzija, da se mora u toj kritici u obliku ove druge dimenzije, računati i na *nadovezivanje na postojeće*. Kad je Marks stupio u duhovni, politički život Pruske, onda mu se u korespondenciji sa svojim prijateljima postavilo pitanje: odakle početi u ovoj kritici. I on tvrdi, i to je metodički značajno za nas, da se može početi od bilo kojeg oblika svijesti i realiteta, nadovezati na njega, i sa stanovišta bitnih mogućnosti vremena taj realitet dovoditi do njegove granice. Vi znate, preko kritike Hegela on nadovezuje na kritičke situacije njemačkog feudalnog društva i dalje gradi ono što predstavlja marksizam.

Nasuprot jednom pragmatističkom, reformističkom, u nekim elementima, tipu izgradnje socijalizma, metafizički humanizam (kad kažem „metafizički“, mislim na to ukoliko se on nalazi u horizontu tradicionalne zapadnoevropske metafizike, koja sve što postoji, svako biće, vezuje za najviši princip, bio on ideja, bio materija itd., — u slučaju metafizičkog humanizma bio on „bit čovjeka“ ili kako god drugo hoćete) ostaje u oštroj diferenciji prema realitetu i mora prema realitetu ostati nemoćan i zato pruža šansu pipkavoj empirističkoj svijesti da ga nazove „apstraktnim humanizmom“.

Zato se postavlja — kao mogućnost daljeg razvijanja stvarnog marksističkog kritičkog držanja inteligencije u socijalizmu — jedno jedinstveno kritičko promišljanje samog realiteta i same ideje sa stanovišta toga realiteta.

Ta kritika svega postojećeg kao kritika svijeta rada, koji i u socijalizmu, ekonomski još neformiranom, još uvijek traje (a prema jednom Marksovom stavu iz „Kapitala“ čitav kapitalizam predstavlja samo proces „ekonomskog formiranja društva“) mora biti u temelju marksizma.

Naš marksizam mora postati u izvjesnom smislu „nacionalan“, prije nego što se internacionalno pomodno oblikuje, i to obzirom na zahtjev nadovezivanja na bitne elemente našeg socijalističkog realiteta. Supstancijalna baza — odgovaram i drugu Urbančiću povodom našeg jučerašnjeg razgovora — esencijalna baza takvog jednog jugoslovenskog „nacionalnog“ marksizma, koja računa i na naš realitet, postaje jugoslovensko radništvo, koje se nalazi u procesu konstitucije. Jugoslovenski proletarijat još uvijek nije postao dominantna nacionalna društvena snaga ili klasa. A znamo, iz Manifesta, da je prva pretpostavka komunističke revolucije da proletarijat postane dominantna nacionalna klasa. U mnogim svojim potezima, za građansku svijest uznemirujućim potezima, na primjer, štrajkovima, jugoslovenski radnici počinju da se i sa stanovišta njihove klasne svijesti formiraju kao nacionalna snaga. Tom procesu formiranja jugoslovenskog proletarijata kao dominantne nacionalne društvene sile, moraju pripadati, i u njemu moraju učestvovati komunistički zainteresovani intelektualci.

E, sada, u tom aspektu, što da čini „bezobzirna kritika svega postojećeg“ ukoliko ta „bezobzirna kritika svega postojećeg“, ukoliko to marksističko držanje ne bude sastavni dio ovoga duhovnog osmišljavanja socijalizma, što je drugi izraz za ono što se misli kod Marksa pod duhovnom dimenzijom proletarijata, ukoliko ona ne biva sastavni dio

duhovnog osmišljavanja ovog najotudjenijeg načina opstanka savremenog čovjeka i svijeta, koji se daje u liku radnika svadenog na goli instrument izgradnje bilo kojeg „izma“? Svakako da ona postaje nemoćni kritičizam ukoliko ne otkriva i razvija revolucionarne tendencije u samom realitetu. U tom smislu, inteligencija neće prevazići svoju ideološku izopačenost ukoliko ne nadovezuje na to da naš proletarijat (1) počinje da shvata da on ne može biti golo sredstvo izgradnje, „privredne“ izgradnje, privrede u njenom osamostaljenju od svega ljudskog i onoga što biva s ljudima, (2) da se proletarijat protivi redukciji na sredstvo „ekonomskog“ razvoja nacije, opet „ekonomskog“ osamostaljenog od onog što biva s ljudima, kao da je „ekonomija“ ljudski i socijalno neutralna, i (3) da se bori za to da *svrha socijalizma mora biti ljudska izgradnja*, normalno paralelno sa ovom izgradnjom stvari, objekata, „materijalnom izgradnjom“. Ukoliko se ova materijalna izgradnja misli u neovisnosti od ove ljudske izgradnje — i zato onda udžbenici iz političke ekonomije, velikim dijelom vulgarne političke ekonomije — onda se i sam proletarijat nanovo, što nije ništa „novo“, reducira na sredstvo izgradnje socijalizma. Tome pridonosi i jedno unutar-kulturno, unutar-duhovno držanje inteligencije. Tako da inteligencija, kako bih to rekao, u samoj svojoj kući ima još dosta toga da učini. U tom pogledu, što se tiče samog marksizma, mislim, ma koliko to zvučilo pesimistički, da i marksizam ima još dosta toga da učini u pogledu svoje izgradnje u Jugoslaviji.

Kultura u socijalizmu, u stvari, što se tiče današnje inteligencije i njenog djelovanja, morala bi, dakle, da se misli iz aspekta komunističkog smisla proletarijata. Ili kao što bi to filozofi rekli, iz aspekta „transcendentalne“ dimenzije proletarijata, iako ova formula pruža opasnu šansu da se ono čega nema a o čemu radi revolucija nanovo vrati u metafizički transitorijski rezervat. Kultura kao i ukupna duhovna djelatnost mora se misliti sa stanovišta komunističkog smisla proletarijata, jer je duhovna djelatnost potpuno osamostaljena od svijeta rada odnosno „rada“. Komunizam ne pretpostavlja jedno idilično stanje proletera sa ostalim slojevima, nego pretpostavlja stanje u kome je ukinuta svaka mogućnost produkcije i reprodukcije proletarijata kao proletarijata. A bez duhovne izgradnje proletarijata, komunizma nema. Utoliko je zadatak inteligencije koja je ušla u taj put izgradnje komunizma daleko složeniji nego što se vidi iz empirijskih odnosa, iako se i to mora misliti — mislim ukoliko se ostane na tom nivou — samouprave i kulture, ekonomističkog vrednovanja kulture i socijalizma, pozicije kritike itd. itd.

I zato mislim, ukoliko bi se i dalje sastajali na ovakvom nivou, onda bi morali raspravljati daleko konkretnije, a ne još uvijek raspravljati o sâmim principima ostajući svako pri svojim, normalno i ponovivši svoje pri sljedećem susretu. Ono što je drug koji je prvi diskutovao i uzviknuo na kraju — „živio Don Kihot na čelu sa Sančo Pansom“, veoma je zanimljivo i duhovito rečeno. Taj Sančo Panso stvarno postoji, ali Don Kihota malo ima. Stvarno, Don Kihota malo ima. U tom pogledu za Don Kihota u našem društvu u smislu kritičke proleterke inteligencije još je uvijek upražnjeno radno mjesto.

raša popov

šta sam rekao

Prvo, šta sam rekao. Rekao sam marksistički radikalizam bio u da je opasnost apstraktna frazerska istoriji Nemačke demagoška tehnika i neprogramatska borba za demokratiju. Ovaj drug maločas je isto koju je fašizam umeo najbolje da rekao na kraju. Pri tom sam rekao da je kritički radikalizam kao iskoristiti. Ja sam to rekao. kao misao o kritici i revoltu protiv svega, kada je lišen marksističke sposobnosti da se nacrtaju ekonomska stvarnost i cela praksa, a uz obavezno — to je svojevremeno an/mark-sističkim mislima, — prečutkivanjem posledica, da je taj i takav, dakle

pročitam Hitlerove stavove o boljševizmu, o Marksu i sl.: — rekao sam da je hitlerizam kao prvo napao boljševizam sa njegovom filozofijom proletarijata. A zašto je to radio? Zato što je bio za kritiku svega na sve strane kako bi pridobio nezadovoljnike u svim socijalnim slojevima, kako bi stvorio jednu nacionalnu uniju, kako bi stvorio nacionalni socijalizam. To je ono što sam rekao i to je ono što nisam rekao.